

Jacek Kraś

Istota i znaczenie ruchu pielgrzymkowego w Polsce

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 18/1, 231-243

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JACEK KRAŚ

ISTOTA I ZNACZENIE RUCHU PIELGRZYMKOWEGO W POLSCE

Pielgrzymki należą do zjawisk religijnych ponad konfesyjnych i ponadczasowych. Będąc zjawiskiem religijno-społecznym podlegały ciągłej ewolucji. Na ich formy miały wpływ uwarunkowania polityczne, historyczne, kulturowe oraz religijne. Zawsze jednak istotą tych migracji było obcowanie z *sacrum*. Według A. Jackowskiego za pielgrzymkę uznaje się „wędrowkę podjętą z motywów religijnych do miejsca uważanego za święte ze względu na szczególne działanie w nim Boga lub bóstwa, aby tam spełniać określone akty religijne, pobożności i pokuty¹. Z kolei encyklopedia religii określa pielgrzymki jako „indywidualną lub grupową wędrowkę do miejsca uświęconego przez daną tradycję religijną”. Pielgrzymowanie do miejsc świętych i cudownych występuje zarówno w judaizmie, islamie, chrześcijaństwie, hinduizmie i buddyzmie². Jako pątnika określa się osobę która świadomie decyduje się wędrować indywidualnie lub zbiorowo w celu zmanifestowania zewnętrznie swojej pobożności lub aby zasłużyć poprzez trud podróży na łaskę nadprzyrodzoną.

W czasach współczesnych zjawisko pielgrzymki występuje w innym, zmienionym kontekście kulturowym. W związku ze zmianami w dziedzinie wychowania i życia kulturalnego człowieka pielgrzymka podlega ewolucji. Dlatego nie należy traktować jej jako tylko i wyłącznie zjawisko religijne, ale także jako poznawcze³. Dlatego też pielgrzymowanie ma istotne znaczenie dla ruchu turystycznego. Wyodrębniła się również forma turystyki, jaką jest turystyka pielgrzymkowa.

W szerokim rozumieniu turystyka to „zbiorowe lub indywidualne wyjazdy poza miejsce stałego zamieszkania oraz wędrowki po obcym terenie, mające przede wszystkim cele krajoznawcze lub będące formą czynnego wypoczyn-

¹ A. Jackowski, *Zarys geografii pielgrzymek*. Kraków 1991, s. 13.

² *Religia, Encyklopedia PWN*. Red. T. Gadać, B. Milewski. T. 8. Warszawa 2003, s. 105-106.

³ E. Ciupa, *Kult religijny i jego społeczne podłoże*. Warszawa 1965, s. 132-134.

ku". Z kolei turysta to „osoba podróżująca do innej miejscowości poza swoim stałym miejscem pobytu na okres nieprzekraczający 12 miesięcy, dla której celem podróży nie jest podjęcie stałej pracy w odwiedzanej miejscowości i która korzysta z noclegu przynajmniej przez jedną noc⁴.

Jednym z rodzajów turystyki jest turystyka religijno-pielgrzymkowa. Turystyka pielgrzymkowa (religijna) rozumiana jest jako podróże podejmowane z motywów religijnych lub religijno-poznawczych. Tego rodzaju podróże stanowią specyficzny typ podróży turystycznych. Celem turystyki pielgrzymkowej (religijnej) jest dotarcie do ośrodka kultu religijnego, sanktuarium. Czas podróży i pobyt jest poświęcony przede wszystkim modlitwie, medytacji, pokucie i innym formom wyznawania wiary⁵.

Według Światowej Organizacji Turystyki przy ONZ jednym z celów turystyki są cele religijne i pielgrzymkowe. Głównym motywem turystyki pielgrzymkowej jest uczestnictwo w wydarzeniach religijnych. Motywem turystów są również aspekty religijno-poznawcze lub poznawcze⁶. Wędrówki do miejsc kultu religijnego odbywały się od początku historii człowieka. Stanowiły one oprócz wartości czysto religijnych ważny element w poznawaniu świata i rozwoju kulturowego społeczeństw. Tradycja pielgrzymowania była również bardzo zakorzeniona w polskiej kulturze. Polacy zwykle pieszo przemierzali, głównie w okresie letnim, całą Polskę⁷. Odwiedzanie ośrodków kultu religijnego to zjawisko towarzyszące człowiekowi od lat, pozwalające na zaspokojenie przede wszystkim duchowej potrzeby związanej z wyznawaną religią. Jest to też okazja do wypoczynku i poznania atrakcyjnych, zabytkowych miejsc i obiektów.

Obecnie ruch pielgrzymkowy rozwija się dynamicznie. Liczbę migrujących w celach pielgrzymkowych na świecie szacuje się na 220 mln osób rocznie. W tej ogólnej liczbie chrześcijanie stanowią około 150 mln. Wg Antoniego Jackowskiego większość pielgrzymek ma charakter lokalny i regionalny. W przemieszczaniu w celach pielgrzymkowych bierze w Polsce udział 6-7 mln osób rocznie, co stanowi ok. 5% chrześcijan pielgrzymujących na świecie. Pielgrzymowanie rozpatrywane w aspekcie materialnym ma istotne znaczenie dla odwiedzanych miejscowości, ponieważ te uzyskują dochody przynieszone przez przebywających tam pielgrzymów⁸.

⁴ J. G o s p o d a r e k, *Prawo turystyczne*. Warszawa 2003, s. 20.

⁵ D. P t a s z y c k a - J a c k o w s k a, *Turystyka religijna*, w: *Turystyka*. Warszawa 2007, s. 292.

⁶ W. G a w o r e c k i, *Turystyka*. Warszawa 2007, s. 61.

⁷ A. J a c k o w s k i, *Pielgrzymowanie*. Wrocław 1998, s. 5.

⁸ W. G a w o r e c k i, *Turystyka*, s. 62-64.

Celem niniejszej publikacji jest krótka charakterystyka i przybliżenie zjawiska pielgrzymowania, oraz przedstawienie najważniejszych, wybranych ośrodków kultu religijnego w Polsce jako miejsc odwiedzanych w celach religijnych i poznawczych. W części pierwszej została krótko przybliżona historia pielgrzymowania w Polsce i jego znaczenie. W drugiej natomiast przybliżone zostały najważniejsze miejsca kultu religijnego w Polsce wraz z informacjami dotyczącymi liczby odwiedzających je pielgrzymów.

1. Dzieje ruchu pielgrzymkowego

W procesach migracyjnych dużą rolę odgrywają podróże z motywów religijnych. Z tego rodzaju zjawiskiem można spotkać się już w rytach religii pierwotnych. Udokumentowane migracje miały miejsce w starożytnych państwach takich jak Egipt, Mezopotamia, Palestyna, Persja, Indie, Chiny czy Grecja. Wszystkie religie i wyznania przywiązują dużą wagę do pielgrzymowania, odbywanego dla uzyskania łask czy oczyszczenia z grzechów. Za przykład mogły służyć średniowieczne wędrówki chrześcijan do Santiago de Compostela⁹.

W czasach starochrześcijańskich pielgrzymowano do Ziemi Świętej. W 326 r. do tego miejsca udała się św. Helena. Z kolei św. Grzegorz napisał specjalny list dla pielgrzymów zmierzających do Ziemi Świętej zatytułowany *De iis, qui adeunt Jerosolyma (o tych, którzy udają się do Jerozolimy)*. Pielgrzymki te były bardzo liczne i obejmowały przedstawicieli różnych warstw społecznych i narodowych. W związku z powyższymi pielgrzymkami powstawały tzw. *itineraria* czyli opisy pielgrzymek. Oprócz pielgrzymek do Ziemi Świętej miały miejsce pielgrzymki do Rzymu, do grobów apostoelskich Piotra i Pawła czy św. Hipolita Rzymskiego¹⁰.

Pielgrzymki odbywają się do tzw. ośrodków kultu religijnego. Musi on odznaczać się cechami, które decydują o jego funkcjonalności. Należą do nich:

- miejsce święte i jego odniesienie do terytorium zamieszkanego przez potencjalnych pątników;
- wyposażenie w niezbędne przedmioty kultu – obrazy, figury, relikwie, stacje Drogi Krzyżowej;
- ideologia ośrodka, czyli zespół treści religijnych i kulturowych, związanych z jego typem i charakterem, co ułatwia mu propagowanie własnych idei, haseł i wzorów życia religijnego i moralnego¹¹.

⁹ A. Jackowski, *Zarys geografii pielgrzymek*. Kraków 1991, s. 9.

¹⁰ B. Kumor, *Historia Kościoła, starożytność chrześcijańska*. T. 1. Lublin 2003, s. 208-209.

¹¹ *Religia*. Encyklopedia PWN, s. 107.

W Polsce, początki pielgrzymowania sięgają 1000 r., kiedy to cesarz niemiecki Otton III odwiedził grób św. Wojciecha w Gnieźnie¹². W średnio-wieczu istotne znaczenie miała wyprawa polskiego zakonnika z Wrocławia Benedykta Polaka, który w 1246 r. wziął udział w misji papieskiej na Daleki Wschód na dwór Wielkiego Chana Mongolskiego¹³.

Dla rozwoju pielgrzymowania w średniowieczu zasadniczy wpływ miały powstające miejsca kultu religijnego. Niewątpliwie przyczynił się do tego także fakt śmierci biskupa św. Wojciecha w Prusach, którego później ogłoszono jako męczennika za wiarę. Pierwszymi miejscami kultu stały się bazyliki w Poznaniu i Gnieźnie, a potem w innych ośrodkach miejskich¹⁴. Pierwsze ślady pielgrzymek do sanktuarium Maryjnego sięgają XII w. i prowadzą na Śląsk, gdzie niedaleko Środy Śląskiej miał istnieć pątniczy kościół Najświętszej Maryi Panny należący do benedyktynow¹⁵.

Od XIV w., a dokładniej od 1382 r., tzn. od momentu gdy książę opolski Władysław przywiózł do Polski słynący cudami obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, rozpoczęły się pielgrzymki do świątyni budowanej na szczycie wapiennego wzgórza górującego nad Częstochową. Obraz ten jako pierwszy w Polsce został ukoronowany w 1717 r. diademami papieskimi. W XIV w. miejscem pielgrzymek oraz przyjazdów gości był Kraków. Celem ich pobytu było przede wszystkim zwiedzanie sanktuariów.

Innym miejscem kultu Maryjnego była Święta Lipka znajdująca się na Mazurach. Według przypowieści właśnie w tym miejscu człowiek skazany na śmierć miał widzenie. Ukazała mu się Matka Boża i poleciła mu przed śmiercią z rąk kata wyrzeźbić jej figurę. Skazaniec, który nigdy przedtem nie rzeźbił, wyrzeźbił postać pięknej kobiety. Uratowało go to od śmierci, a miejsce, w którym umieszczono figurę, zasłynęło cudami. W 1524 r. władający tym rejonem protestanci zniszczyli figurę i kaplicę, w której znajdowała się figura, a dla odstraszenia pielgrzymów na miejscu kaplicy postawili szubienicę. Mimo to kult Maryi przetrwał. Sto lat później do Świętej Lipki przybyli jezuita, którzy odbudowali sanktuarium i rozbudowali miejsce pielgrzymkowe. Wzmianki o Świętej Lipce pojawiają się dopiero w dokumentach z drugiej poł. XV w., kiedy miejscowość była dobrze znana i odwiedzana przez pielgrzymów. Do sanktuarium pielgrzymowali ludzie różnych stanów. Np. w 1519 r. sanktuarium odwiedził ostatni mistrz zakonu krzyżackiego w Malborku, Albrecht Hohenzollern. Jednakże w niedługim czasie po tej wi-

¹² A. K o w a l c z y k, *Geografia turystyki*. Warszawa 2001, s. 78-79.

¹³ P. R ó ż y c k i, *Zarys wiedzy o turystyce*. Warszawa 2006, s. 37.

¹⁴ Z. K u l c z y c k i, *Zarys historii turystyki w Polsce*. Warszawa 1968, s. 23.

¹⁵ A. J a c k o w s k i, *Pielgrzymowanie*, s. 67. Zob. J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*. T. 1, cz. 1, wyd. 2. Warszawa 2010, s. 380-394.

zycie mistrz i jego podwładni zmienili w całym rejonie religię, a efektem tego było zniszczenie kaplicy i figury.

Innym, znanym miejscem pielgrzymek było też Bardo Śląskie, które uchodzi za znane miejsce kultu religijnego w Polsce. O miejscowości można znaleźć informacje w starych kronikach, według których na początku XV w. w tym miejscu ukazywała się Matka Boża. Miejsce słynęło z licznych uzdrowień i było odwiedzane przez pielgrzymów nie tylko z Polski, ale także z Niemiec, Czech i Węgier. Wśród pozostałych miejsc pielgrzymkowych warto wymienić również znajdujące się u podnóża Gór Stołowych Wambierzyce. Znajduje się tu statuetka Matki Bożej wyrzeźbiona w drzewie lipowym. Według przypowieści statuetka znajdowała się w tym miejscu od niepamiętnych czasów i była czczona przez przybywających tu pielgrzymów. Na statuetkę zwrócono szczególną uwagę, gdy jak podają źródła ludowe ok. 1200 r. modlący się pod drzewem, na którym była umieszczona statuetka, ociemniały właściciel tych ziem odzyskał wzrok. Uzdrowiony rycerz najpierw ufundował kamienny ołtarz, a później kaplicę. W XVIII w. na miejscu kaplicy zbudowano barokową świątynię do dziś zachowaną¹⁶.

Charakter współczesnego ruchu pielgrzymkowego w Polsce zaczął się kształtować po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Od tej pory miejsce parafialnych pielgrzymek zajęły pielgrzymki o zasięgu ponadlokalnym, ogólnopolskim, a także zawodowe i grupowe (robotników, nauczycieli, kobiet, mężczyzn, studentów). Najczęściej odwiedzanymi ośrodkami były wówczas Wilno, Jasna Góra i Kalwaria Zebrzydowska. Na Jasną Górę w okresie międzywojennym przybywało na uroczystości Maryjne 15 i 26 sierpnia ok. 150-300 tys. pątników. Jubileusz 550-lecia sanktuarium zgromadził 750 tys. osób. Druga wojna światowa zahamowała masowy ruch pielgrzymkowy. Odbywały się jedynie nieliczne pielgrzymki akademickie, a także pielgrzymki na Górę Świętej Anny. W okresie powojennym ruch pielgrzymkowy rozwijał się niejednolicie. Tuż po wojnie nastąpiło znaczne ożywienie ruchu pielgrzymkowego. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych uległ on znacznemu zahamowaniu, by wreszcie gwałtownie ożywić się od połowy lat siedemdziesiątych¹⁷.

Warto również wspomnieć o pielgrzymkach przedstawicieli innych wyznań niż katolicyzm. Przed II wojną światową terytorium Polski zamieszkiwały liczne wspólnoty wyznaniowe. W okresie międzywojennym 12% ogółu społeczeństwa stanowili prawosławni, 10% grekokatolicy, 10% wspólnota żydowska, 2,6% protestanci. Swoją obecność zaznaczali także muzułmanie

¹⁶ M i R. Ł a z a r k o w i e, *Śladami turystyki*, Lublin 2005, s. 112. Zob. J. M a n d z i u k, *Sanktuaria Maryjne na Dolnym Śląsku*. „Dolny Śląsk” 4: 1997, s. 58-73.

¹⁷ M. Z i ó ł k o w s k i, *Sanktuaria i pielgrzymki*. W: *Kościół Katolicki w Polsce 1918-1990*. Red. W. Z d a n i e w i c z, L. A d a m c z u k. Warszawa 1991, s. 224-225.

i Ormianie. Obecnie jednak nie mają one istotnego znaczenia. Polska jest krajem jednolitym pod względem wyznaniowym. Za katolików uważa się ponad 90% społeczeństwa¹⁸.

Współczesne pielgrzymowanie jest zjawiskiem religijnym, kulturowym i społeczno-ekonomicznym. Pielgrzymki podobnie jak turystyka uważane są za jedną z najstarszych form migracji wynikających z motywów pozaekonomicznych. W przemieszczaniu związanym z pielgrzymowaniem bierze udział 6-7 mln osób rocznie, czyli ok. 15% ludności Polski. Polacy stanowią ok. 5% chrześcijan pielgrzymujących na świecie i ponad 20% w Europie. W Polsce zarejestrowanych jest ok. 500 sanktuariów pielgrzymkowych, w tym 98% spośród nich należy do Kościoła rzymskokatolickiego. Ośrodki katolickie zdominowane są przez sanktuaria Maryjne. Najważniejsze spośród polskich ośrodków katolickich mają zasięg międzynarodowy. Należą do nich: Jasna Góra w Częstochowie, Niepokalanów, Kalwaria Zebrzydowska, Góra Świętej Anny, Kraków czy Licheń. Z kolei do ośrodków o zasięgu krajowym zaliczyć można Piekary Śląskie, Gniezno czy Warszawę. Natomiast do grupy o zasięgu ponadregionalnym, obejmującym kilka diecezji, zaliczyć można Bardo Śląskie, Trzebnicę, Wambierzyce, Ludźmierz, Tuchów, Kalwarię Paclawska, Gietrzwałd, Wejherowo, Duklę czy Świętą Lipkę. Do ośrodków o zasięgu regionalnym zaliczyć można ok. 135 sanktuariów, a zasięgu lokalnym ok. 330¹⁹.

2. Główne ośrodki pielgrzymkowe w Polsce

Jak wspomniano, Polska jest krajem, gdzie około 90% społeczeństwa deklaruje się jako katolicy. Dlatego też w tej części opracowania zostaną przedstawione najważniejsze, a zarazem najczęściej odwiedzane przez Polaków i nie tylko katolickie ośrodki pielgrzymkowe.

Jednym z najważniejszych ośrodków turystyki pielgrzymkowej jest Jasna Góra. Jest ona uosobieniem niezależności Polski. Święty wizerunek Czarnej Madonny, prawdopodobnie z XIV lub XV w. przechowują ojcowie paulini w klasztorze. Po rozbiorach Polski Częstochowa stała się duchowym ośrodkiem, łączącym wszystkie części podzielonej Polski. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 i 1945 r. stała się ponownie najważniejszym ośrodkiem Maryjnym w kraju²⁰. Położona jest na południowo-zachodnim skraju Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Przybywa na nią ok. 5 mln pielgrzy-

¹⁸ A. J a c k o w s k i, *Święta przestrzeń świata*. Kraków 2003, s. 219.

¹⁹ T a m ż e, s. 233.

²⁰ J. C h e l i n i, H. B r a n t h o m m e, *Drogi Boże. Historia pielgrzymek chrześcijańskich*. Warszawa 1996, s. 276.

mów rocznie. Są to pielgrzymi z różnych części świata, w tym przede wszystkim ze Stanów Zjednoczonych, Ameryki Środkowej i Łacińskiej oraz Azji i Australii, a także państw afrykańskich. Najwięcej jednak pielgrzymów przybywa w to miejsce z Europy. Wśród przedstawicieli państw europejskich wyróżnić można przede wszystkim Niemców i Włochów. Nie należy zapominać także o pielgrzymach krajowych, którzy przybywają do Częstochowy przede wszystkim pieszo, ale także różnymi środkami lokomocji. W bezpośrednim sąsiedztwie Jasnej Góry znajdują się Błonia Jasnogórskie, gdzie odbywają się centralne uroczystości, oraz obiekty noclegowe należące do Kościoła. Jednakże baza noclegowa oferowana przez sanktuarium nie zabezpiecza potrzeb pielgrzymów. W związku z tym korzystają oni z innych, prywatnych obiektów noclegowych zlokalizowanych na terenie miasta²¹. Jasna Góra jest jednym z największych i najważniejszych ośrodków kultu religijnego w Europie. Jest trzecim po Lourdes i Fatimie miejscem kultu Maryjnego. Centrum sanktuarium stanowi kaplica Matki Bożej, bazylika i krużgankowy Wieczernik. Znajduje się tam Muzeum 600-lecia, Arsenal, Skarbiec oraz Sala Rycerska. Atrakcją turystyczną stanowi także wieża licząca ponad 106 m wysokości. Sam klasztor usytuowany jest na wapiennym wzgórzu o wysokości 293 m n.p.m. Został założony w 1382 r. przez zakon paulinów sprowadzony z Węgier przez księcia Władysława Opolczyka²². W kościele zakonnicy złożyli cudowny obraz Matki Bożej. Obraz otaczano wielką czcią. Ze względu na ciemną karnację twarzy Maryję nazwano Czarną Madonną.

Codziennie o godz. 21⁰⁰ odbywa się w Częstochowie przed cudownym obrazem Apel Jasnogórski. Ten zwyczaj zapoczątkowano w czasie więzienia przez władze komunistyczne Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego. Dnia 8 grudnia 1954 r. w kaplicy Matki Bożej Częstochowskiej po raz pierwszy odmówiono Apelu w intencji Kościoła, Ojczyzny i więzionego Prymasa. Warto również zwrócić uwagę na peregrynację kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej do wszystkich polskich parafii i rodzin. Uroczystości związane z peregrynacją rozpoczęły 26 sierpnia 1956 r., a sama peregrynacja trwała 23 lata.

Przełomowym okresem, jeśli chodzi o liczbę pielgrzymów, przyniosły lata 70-te, a szczególnie 1976 r., w którym rozpoczęto jubileusz sześćsetlecia Jasnej Góry. W czasach obowiązywania ustroju socjalistycznego pielgrzymki stawały się symbolem identyfikacji narodu z Kościołem. Kolejny znaczący wzrost zainteresowania klasztorem jasnogórskim odnotowany od pierwszej pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II. Od tej pory klasztor odwiedza regularnie ok. 5 mln pielgrzymów rocznie. Wyjątkowo duża liczba

²¹ W. K u r e k, *Turystyka*. Warszawa 2007, s. 299.

²² *Miejsca święte*. Red. Z. P a s e k. Kraków 1997, s. 116.

pielgrzymów odwiedziła Jasną Górę w 1991 r. Z okazji VI Światowego Dnia Młodzieży i wizyty Jana Pawła II w Częstochowie pojawiło się 7 mln pielgrzymów. Pielgrzymki na Jasną Górę organizuje ponad 70% parafii w Polsce. Pielgrzymi z zagranicy to ok. 400 tys. osób z prawie 80 krajów. Największą popularnością cieszą się uroczystości Maryjne, takie jak: Matki Bożej Królowej Polski, Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, Matki Bożej Częstochowskiej i Narodzenia Najświętszej Maryi Panny.

Na szczególną uwagę zasługują pielgrzymki piesze. Do Częstochowy prowadzi ponad 50 szlaków pieszych, które przecinają całą Polskę, a ich długość wynosi od kilku do kilkuset km. W pielgrzymkach tych uczestniczy do 200 tys. pątników, z czego 10 do 15 tys. stanowią obcokrajowcy²³. Jednakże pielgrzymki piesze dominują w turystyce pielgrzymkowej. Wg Antoniego Jackowskiego piesi stanowią ok. 5,4% ogólnej liczby pielgrzymów przybywających na Jasną Górę.

Innym ważnym centrum pielgrzymkowym jest Kalwaria Zebrzydowska. Rocznie odwiedza ją ok. 1 mln pielgrzymów. Kalwarię Zebrzydowską często określa się jako „Jasną Górę Południa”²⁴. Jest to ośrodek pątniczy położony na Pogórzu Wielickim, w obrębie Karpat, w odległości 44 km od Krakowa. Znajduje się tu pasyjno-maryjne sanktuarium ojców bernardynów, w którym umiejscowiono cudowny obraz Matki Bożej Kalwaryjskiej²⁵. Z sanktuarium związany był od dzieciństwa Jan Paweł II, który w czasie swojej wizyty w 1979 r. powiedział, że „Kalwaria ma w sobie coś takiego, że człowieka wciąga”. W związku z sentymentem, jakim to miejsce darzył papież - Polak, nazywana jest „Kalwarią Papieską”. Najwięcej pielgrzymów pojawia się tu w czasie Wielkiego Tygodnia oraz uroczystości maryjnych, jakie przypadają na miesiąc sierpień²⁶. Szczególną uwagę zwracają amatorskie inscenizacje teatralne, początkowo odprawiane w Wielki Piątek, a od XVII w. również w Wielki Czwartek na pamiątkę Męki Pańskiej. Uczestniczą w nich aktorzy odgrywający role Chrystusa, apostołów i innych postaci ewangelicznych²⁷.

Kalwaria Zebrzydowska posiada nie tylko znaczenie duchowe, ale i zabytkowe, o czym świadczy bez wątpienia wpisanie jej dnia 1 XII 1999 r. na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO²⁸. Zespół architektoniczny tworzy bazylika Matki Bożej Anielskiej, klasztor bernardyński i 44 kaplice kalwaryjskie położone między górą Lanckorońską a górą Żarek. Fundatorem i pomysłodawcą pierwszych obiektów wchodzących w skład ośrodka był wo-

²³ *Miejsca święte*, s. 119-120.

²⁴ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata*, s. 235.

²⁵ *Miejsca Święte*, s. 131.

²⁶ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata*, s. 235.

²⁷ A. Mitkowska, *Polskie Kalwarie*. Wrocław 2003, s. 74.

²⁸ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata*, s. 235.

jewoda krakowski Mikołaj Zebrzydowski, który wpadł na pomysł upodobnienia kompleksu pod względem architektonicznym do Jerozolimy. Jego dzieło kontynuowali potomkowie, w tym syn Jan. W celu zapewnienia właściwej opieki duszpasterskiej sprowadzono tutaj zakon ojców bernardynów. Pierwsi pielgrzymi zaczęli tu przybywać 1608 r. Ranga ośrodka wzrosła w 1641 r., gdy właściciel sąsiedniej miejscowości Kopytówka przekazał klasztorowi obraz „płaczącej” Matki Bożej. W XIX w., po przyznaniu Galicji autonomii, ze względu na utrudniony dostęp do Częstochowy, położonej w zaborze rosyjskim, Kalwaria stała się głównym sanktuarium Maryjnym²⁹.

Kolejnym miejscem kultu religijnego, a tym samym przedmiotem zainteresowania turystów jest Gniezno. Jest to pierwsza stolica Polski, miasto świętego Wojciecha, związane z początkami polskiej państwowości, siedziba pierwszej metropolii kościelnej na ziemiach polskich. W katedrze gnieźnieńskiej położonej na Wzgórzu Lecha znajduje się Sanktuarium Świętego Wojciecha. W nim zostały umieszczone relikwie świętego, pierwszego w dziejach narodu biskupa-męczennika, misjonarza³⁰. Szczególną czią otacza się srebrny relikwiarz z 1622 r., w którym znajdują się relikwie Świętego, w kształcie trumny opartej na sześciu orłach. Po bokach trumny znajdują się sceny z życia Świętego. Po kanonizacji męczennika Gniezno stało się ważnym ośrodkiem kulturowym w Polsce. Znaczenie tego miejsca wzrosło w związku z pielgrzymką, którą odbył tu w 1000 r. cesarz Otton III. W 1512 r. papież Leon XIII nadał sanktuarium specjalne odpusty. Do grobu Świętego chętnie udawali się królowie i książęta polscy. W XII i XIII w. Gniezno zaczęło tracić znaczenie jednego z głównych centrów pielgrzymkowych Polski. W czasie zaborów z związku z historycznym znaczeniem miasta i sanktuarium popularne stało się pątnictwo narodowe³¹.

W katedrze znajdują się obiekty, które świadczą o znaczeniu „Matki polskich katedr”: płyta nagrobna arcybiskupa Zbigniewa Oleśnickiego, wykonana z czerwonego marmuru węgierskiego przez Wita Stwosza; pomnik Prymasa Tysiąclecia Stefana Wyszyńskiego; bogaty wystrój 14 kaplic obiegających katedrę; płyta Dąbrówki i płyta upamiętniająca pierwszą pielgrzymkę papieża Jana Pawła II do grobu św. Wojciecha w 1979 r. Na zewnętrznych murach naw bocznych katedry znajduje się 15 postaci świętych i błogosławionych polskich, z postaciami św. Wojciecha z wiosłem. Przed katedrą znajduje się również pomnik Bolesława Chrobrego³².

²⁹ *Miejsca święte*, s. 131.

³⁰ http://turystyka.powiat-gniezno.pl/?action=article_view&parent_id=62&languages_id=1 (data dostępu 20.07.2010).

³¹ *Miejsca święte*, s. 103.

³² http://turystyka.powiat-gniezno.pl/?action=article_view&parent_id=62&languages_id=1 (data dostępu 20.07.2010).

Obecnie sanktuarium odwiedza ok. 160 tys. pielgrzymów. Największa ich ilość pojawia się w dniu odpustu kwietniowego, w którym bierze udział prymas Polski i episkopat. Wtedy odbywa się uroczysta procesja z relikwiami świętego a jej trasa biegnie z kościoła św. Michała na Wzgórze Lecha³³.

Ważnym ośrodkiem, w którym nurt religijny wiązał się z nurtem patriotycznym była Warszawa. Szczególne znaczenie miało tu sanktuarium św. Stanisława Kostki na Żoliborzu z grobem ks. Jerzego Popiełuszki, który został zamordowany w 1984 r. przez służbę bezpieczeństwa. Przybywają tu pielgrzymi z różnych części kraju, a także z zagranicy. W latach 1984-1994 grób ks. Popiełuszki odwiedziło 12 mln pielgrzymów. W 1987 r. grób ks. Jerzego odwiedził Jan Paweł II³⁴. Obecnie grób ks. Jerzego odwiedza ok. 600 tys. pielgrzymów rocznie. Warszawa jawi się więc jako znaczące miejsce pielgrzymkowe również o charakterze międzynarodowym. Oprócz wspomnianego ks. Jerzego Popiełuszki szczególnym kultem darzony jest kardynał Stefan Wyszyński, a także św. Andrzej Bobola. Sarkofag prymasa Wyszyńskiego znajduje się w Bazylice archikatedralnej św. Jana Chrzciciela. Pielgrzymi przybywają tutaj, aby oddać cześć Prymasowi Tysiąclecia, który przez ponad 30 lat, w okresie rządów komunistycznych, prowadził Kościół polski. Podczas swojego pobytu w 1984 r. papież Jan Paweł II pierwsze kroki skierował właśnie do grobu Prymasa.

Relikwie św. Andrzeja Boboli przewieziono z Rzymu do Warszawy w 1938 r. i odtąd są przechowywane w kaplicy jezuitów przy ul. Rakowieckiej. W 1992 r. Andrzej Bobola został ogłoszony patronem Metropolii Warszawskiej, a w 1993 r. zrodził się pomysł uroczystych procesji z relikwiami męczennika. Postanowiono również, aby w jeden wieczór w Tygodniu Modlitw o Jedność Chrześcijan w mokotowskim sanktuarium gromadzili się przedstawiciele różnych wyznań³⁵.

Kolejne znane sanktuarium to sanktuarium Bolesnej Królowej Polski w Licheniu, położone 10 km na północ od Konina. Zwane jest często „Częstochową Północy”. Historia tego miejsca zaczyna się w 1813 r., kiedy to Mikołajowi Kłossowskiemu, żołnierzowi rannemu pod Lipskiem, pojawia się Matka Boża tuląca białego orła do piersi. Obiecała żołnierzowi zdrowie, prosząc, aby po powrocie do kraju obraz z jej wizerunkiem umieścił w miejscu publicznym w rodzinnych stronach. Prośbę udało się spełnić w 1844 r., kiedy to obraz odpowiadający wizerunkowi Matki Bożej, który odnalazł żołnierz w przydrożnej kapliczce we wsi Ligota, został umieszczony w kapliczce w grąblińskim lesie, w odległości 2 km od Lichenia. Po śmierci Kłossowskiego

³³ *Miejsca święte*, s. 103.

³⁴ A. J a c k o w s k i, *Święta przestrzeń świata*, s. 238-239.

³⁵ *Miejsca święte*, s. 260-261.

kapliczką opiekował się pasterz Mikołaj. Jemu to właśnie miała ukazać się Matka Boża wzywająca do pokuty i nawrócenia. Miała również przepowiedzieć, że w tym miejscu powstanie duże sanktuarium. Dnia 29 IX 1852 r. na polecenie biskupa obraz Matki Bożej uroczyście przeniesiono do kościoła w Licheniu. Od tej pory pielgrzymi tłumnie tam przebywali, szczególnie w rocznicę objawienia. W 1949 r. sanktuarium przejęli księża marianie. W 1967 r. w obecności 150 tys. pielgrzymów obraz został ukoronowany przez prymasa Stefana Wyszyńskiego. Obecnie jest to jedno z najczęściej odwiedzanych sanktuariów. Przybywa tu rocznie od 800 tys. do 1 mln pielgrzymów³⁶. Powierzchnia sanktuarium wraz z zabudowaniami wynosi 21 ha. W ostatnich latach rozwija się tu również kult Męki Pańskiej, do czego przyczyniło się wybudowanie w l. 1979-1983 Golgoty z Drogą Krzyżową. Uroczyście są tu obchodzone odpusty w czasie świąt: Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, św. Doroty (6 lutego), Matki Bożej Częstochowskiej (26 sierpnia), Matki Bolesnej (15 września) i Matki Bożej Różańcowej (pierwsza niedziela października)³⁷.

Z kolei ośrodek Niepokalanów to miejsce kultu maryjnego oraz kultu św. Maksymiliana Kolbego. Ośrodek położony jest w odległości 42 km od Warszawy. Sanktuarium zajmuje powierzchnię 26 ha. Nad całością góruje bazylika Niepokalanej Wszechpośredniczki Łask. Jego początki sięgają 1927 r., kiedy to o. Maksymilian założył ośrodek ku czci Matki Bożej, której kult miał być szerzony w ramach religijnego ruchu, określanego mianem Rycerstwa Niepokalanej. Początkowo ośrodek nazywano „Grodem Maryi”, później przyjęto nazwę Niepokalanów. W 1927 r. wybudowano kaplicę i umieszczono w niej figury Matki Bożej Niepokalanie Poczętej, pochodzącej z Lourdes. Za jej pośrednictwem wierni doznawali licznych łask. Rozkwit ruchu pielgrzymkowego następuje po drugiej wojnie światowej, a przyczynia się do tego męczeńska śmierć o. Maksymiliana w Oświęcimiu. Kolejne wydarzenia przyczyniające się do wzrostu rangi ośrodka to beatyfikacja Maksymiliana Kolbego w 1971 r., a następnie jego kanonizacja w 1982 r. W 1972 r. ogłoszonym przez episkopat jako Rok Kolbego sanktuarium odwiedzili pielgrzymi z 40 krajów. Obecnie szacuje się, że Niepokalanów odwiedza od 600-800 tys. pielgrzymów rocznie³⁸.

Warto wspomnieć również o znaczeniu Krakowa jako miejsca kultu religijnego, szczególnie w okresie zaborów. Wzmoczone zainteresowanie Krakowem jako miejscem pielgrzymek pojawiło się w drugiej poł. XIX w. i trwało do I wojny światowej. W tym okresie Kraków pełnił rolę duchowej stolicy

³⁶ *Miejsca święte*, s. 260-261.

³⁷ A. J a c k o w s k i, *Miejsca święte Rzeczypospolitej*. Kraków 1999, s. 169.

³⁸ *Miejsca święte*, s. 189-190.

Polski. Miasto stało się również najważniejszą nekropolią narodową. Dlatego też Kraków cieszył się dużym zainteresowaniem pielgrzymów i uznany został za największą ostoję polskości³⁹.

* * *

Celem niniejszej publikacji była krótka charakterystyka i przybliżenie zjawiska pielgrzymowania, oraz przedstawienie najważniejszych, wybranych ośrodków kultu religijnego w Polsce jako miejsc odwiedzanych w celach religijnych i poznawczych.

Jak już wspomniano, w migracjach pielgrzymkowych w Polsce uczestniczy rocznie od 6 do 7 mln osób, co stanowi 15% ludności Polski. Z kolei Polacy stanowią ok. 5% pielgrzymujących chrześcijan na świecie i ponad 20% w Europie. W Polsce znajduje się ponad 500 sanktuariów, w tym 98% z nich należy do Kościoła rzymskokatolickiego. Większość z nich, bo 430, to sanktuaria Maryjne⁴⁰.

Pielgrzymowanie to jedna z najstarszych i najbardziej popularnych form podróżowania w celach nieekonomicznych. Jak wspomniano na wstępie pielgrzymka to „indywidualna lub grupowa wędrówka do miejsca uświęconego przez daną tradycję religijną”. Szczególną rolę pielgrzymowanie odgrywa w Polsce, wśród wyznawców katolicyzmu. Najistotniejszą potrzebą pielgrzyma są przeżycia duchowe, psychiczne związane z modlitwą i medytacją w miejscu świętym. Jednak coraz bardziej istotne są inne, np. potrzeba wypoczynku. Dlatego ważne jest zapewnienie pielgrzymowi-turysty odpowiedniego miejsca noclegowego (hotele, pensjonaty, pokoje gościnne, itd.) i właściwej obsługi. To wszystko daje gwarancję dobrego wypoczynku, nie tylko psychicznego ale również fizycznego. Oczywiście należy dostrzec, że wielu pielgrzymów z przyczyn finansowych, a także z wyboru, oczekuje jedynie minimalnych usług i wygód. Dla nich najistotniejsza jest modlitwa, asceza, przeżycia duchowe. Współczesna pielgrzymowanie jest bardziej świadome, tzn. zorientowane na aspekt przeżycia religijnego a nie na tradycję i zwyczaj. Coraz częściej motywem udziału w pielgrzymce jest przemiana wewnętrzna (moralna).

Pielgrzymowanie wiąże się także ze zjawiskiem społecznym i gospodarczym jakim jest turystyka. Od 1989 r. turystyka pielgrzymkowa stała się dochodową dziedziną gospodarki. Usługi na rzecz pielgrzymów zaczęły świadczyć biura podróży, zarówno o charakterze kościelnym jak i świeckim.

³⁹ A. J a c k o w s k i, *Święta przestrzeń świata*, s. 238.

⁴⁰ D. P t a s z y c k a – J a c k o w s k a, *Turystyka religijna*. W: *Turystyka*. Red.: W. K u r e k, Warszawa 2007, s. 298.

Turystyka pielgrzymkowo-religijna znalazła swoje miejsce między innymi w działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego.

W ofercie podmiotów organizujących imprezy turystyczne pojawia się coraz więcej ofert dotyczących turystyki pielgrzymkowej. Przynosi ona dochód zarówno organizatorom jak i lokalnym drobnym przedsiębiorcom usługowym (sklepy, restauracje, stragany i sklepy z pamiątkami), a także świadczącym usługi hotelarskie. Zainteresowanie pielgrzymów, to też istotny sposób promocji miast i miejscowości, w których znajdują się obiekty kultu religijnego. Jednak wraz z zainteresowaniem tą formą wypoczynku rosną wymagania pielgrzymów.

Należy podkreślić również, że każdy z opisywanych ośrodków pielgrzymkowych wiąże się z historią i kulturą Polski. W związku z tym przyczynia się i przyczynia do umocnienia więzi religijnych, lokalnych, regionalnych i narodowych.

Podsumowując można stwierdzić, że pielgrzymowanie odgrywało i odgrywa wielką rolę w poszczególnych kulturach i wyznaniach. Tak jest również w Polsce. Pielgrzymowanie kształtuje świadomość religijną jednostki i całego społeczeństwa. Przyczynia się do wzmocnienia więzi religijnych i narodowych. Pozwala na przemianę wewnętrzną jednostki. Umożliwia także poznanie nowych kultur, krajów i obiektów o charakterze zabytkowym, będących jednocześnie atrakcjami turystycznymi. Pielgrzymi muszą mieć zapewnione wyżywienie i nocleg, przynajmniej w podstawowym zakresie. Należy jednak pamiętać, aby aspekty świeckie, poznawcze nie zastąpiły tego co najważniejsze w pielgrzymowaniu – przeżyć duchowych, religijnych.

The nature and the meaning of pilgrimage movement in Poland Summary

The aim of this publication is approximation of phenomenon pilgrimage movement in Poland. The aim is also to describe and emphasise the meaning of pilgrim tourism as well as presenting the main worship centres in Poland, which are popular tourist attractions. This piece of writing consists of four parts, the first one being an introduction to the main part of the publication. The second part, entitled „The history of pilgrimage movements in Poland” provides general information concerning the first pilgrims centres of religious cult in Poland. „Main centres for worship and tourism” is the third part of the publication, in which main contemporary worship centres in Poland are presented as well as the role they play in the Polish economy, tourism, history and religious life. The fourth part summarises the main points of the publication and presents comments and conclusions.

Transl. by Jacek Kraś